

– EST. 1991 –

Batthyány Lajos

ALAPÍTVÁNY

dr. Cs. Monostori Markus:

Genesis Civitatis; a Nyugati Civilizáció – Társadalmi fejlődés és a hatalom felelőssége

Batthyány Lajos Alapítvány Doktori Ösztöndíjprogram 2020/2021

BLA_katedra

Allamfejlődés

A természeti állapot

Az uralkodó tudományos felfogás szerint az emberiség 200.000 éves. A történezet hagyományos olvasata alapján pedig maguk az államok és letelepült, földművelő társadalmak ebből csak legfeljebb az utóbbi 10.000 évben jelentek meg. Akárhogy is nézzük tehát, az ember nem egy rutinos és veterán civilizációépítő.

Mindazon tudományos és társadalmi rendszerek, melyek a jelenkori életszínvonalunk és berendezésünk alapjait adják, lényegében csak kísérleti stádiumban vannak, és egyelőre még nincs, és nem is lehet tapasztalatunk arról, milyen hatást gyakorol majd mindez a bolygónkra, az ökoszisztémára, illetőleg magára az emberre, mint biológiai fajra.

Pontosan annak köszönhetően, hogy az emberiség létezésének 95%-át az állati létből lényegében alig kiemelkedve, de természeti körülmények között töltötte, sokakat arra a felfogásra vezet, hogy a társadalom és a kultúra nem is kívánatos jelenségek. Ilyen gondolkodó volt a klasszikusok közül például már Rousseau is, akinek „vissza a természetbe” irányzatát némelyek mára kissé már túlzottan is komolyan felértékelik.

Csak példálózva említhető itt meg Christopher Ryan, aki művében (melynek borítóján egy öltönyös majom épp egy hamburger és egy kóla felett nyomkodja kissé rezignált arckifejezéssel az okostelefonját) emléket állít a civilizálatlanság boldog napjainak, majd Ronald Wrigth-ot idézve úgy véli, hogy a progresszió saját belső logikája mentén a józan észen túlra, a katasztrófába vezet.¹

Ryan ezután hosszasan elemzi, hogy véleménye szerint a civilizáció szó szerint minden tekintetben rontott csak az emberiség életminőségén, és miközben teljesen megfosztja őt szabadságától és pusztulásba taszítja, még hamis álmokkal is elkábít; „akárcsak a zuhanó ember, aki ragaszkodik hozzá, hogy repül. Míg már nem.” Ryan arra is kitér, hogy a civilizáció, bár bizonyos technikai kényelmet képes ugyan biztosítani, ezért akkor sem jár hála, mert a technológiai megoldások mind olyan problémákra reflektálnak, melyek fel sem merültek volna civilizáció hiányában (mint mondja, „ha te gyújtottad fel a házamat, ne várd, hogy hálálkodjak,

---

¹ Christopher Ryan: *Civilized to Death*; 30-33.

mikor később felbukkansz egy vödör vízzel.”), magát a civilizációt pedig egy elszabadult hő-légballonhoz hasonlítja, ami a halálba repít minket, amiért nem ugrottunk ki időben.²

Talán felesleges említeni, hogy mindezzel szemben Ryan emléket állít Margaret Ehrenberg nyomdokaiba lépve a természeti állapotnak (azaz a történelmet és társadalmat megelőző időknek), azt állítva, hogy ekkoriban a prehisztorikus közösségekben az emberek közösségi és szexuális értelemben is egyenlők voltak, a társas együttélés pedig sokkalta elviselhetőbb volt. Végző következtetésében végül magát a „tudományt” és a „tudósokat” ítéli el, amiért az elnyomó technokrácia cinkostársaként azt „hazudja” az embereknek, hogy a civilizációra szükség van.³

A természeti állapottal kapcsolatosan egyébként – bár eleve nincs a történelem fókuszpontjában – csak találgatni tudunk, hogy mik a realitások. Mindenesetre is a kevés fennálló régészeti lelet, ami pedig kizárólagos forrása a hiteles információinknak, a jelek arra mutatnak, hogy a természeti állapot nem volt annyira idilli, mint ahogyan azt Ehrenberg, Rousseau vagy Ryan lefestik. Az emberiség potenciális bölcsőjét és halálos ágyát egyaránt latolgató kutatásában Herbie Brennan úgy vélte, hogy az emberbe már a civilizáció előtt kódolva volt az önpusztításra való hajlandóság, és semmi sem fenyegeti jobban az emberiséget, mint önmaga:

„A háborúk hosszú ideje szedik áldozataikat. Senki sem tudja, hogy pontosan mióta, de vannak árulkodó jelek. A régészek azzal az eredeti ötlettel álltak elő, miszerint a háborúk kapcsolatba hozhatók a fallal körülvett városok megjelenésével. [...] A fal építését csak a nagy erejű támadás indokolhatta.

Az elmélet szerint a háborúk története régre nyúlik vissza. A Jordánia nyugati partján fekvő bibliai város, Jerikó az egyik legősibb település a Földön. A régészeti leletek tanúsága szerint már i.e. 8000-ben falak, sőt mi több, masszív kőfalak vették körül. Egy hatalmas kőtorony maradványai is a felszínre kerültek, és könnyen lehet, hogy nem ez volt az egyetlen.

Az ilyesfajta erődítmények arra engednek következtetni, hogy Jerikó egykori lakói nem áptak éppen barátságos viszonyt szomszédjaikkal. A háború mint olyan azonban a jelek szerint legalább 1500 évvel korábbra datálható – amikor az általánosan elfogadott nézetek szerint még sem városok, sem civilizációk nem léteztek. [...]

---

² Christopher Ryan: *Civilized to Death*; 44-45, 47-48.

³ Christopher Ryan: *Civilized to Death*; 55-69, 103.

Az i.e. 9. évezred közepén új típusú, a korábbiaktól teljesen különböző nyílhegy jelent meg. A szakértők az angol *tanged point complex* elnevezéssel illetik a fegyverek e csoportját. [...] Ez a fajta technikai fejlődés aligha jelentett előnyt a vadászok számára, így nem világos miért ment végbe, maradt fent, és terjedt el olyan széles körben. [...]

I.e. 9500 táján [...] az észak-afrikai Djebel Sahaba ásatáson 59 esetben kerültek elő bordákba, gerincbe, illetve néhány más csontba fúródott nyílhegyek. Jóval északabbra, a Moszkvától nyugatra eredő Dnyeper partja mentén, mely Oroszországon, Ukrajnán és Belorusszián áthaladva végül a Fekete-tengerbe ömlik, nem kevesebb mint 44 hasonló temetkezési helyet tártak fel. Nyilvánvaló, hogy a régészek itt és másutt is katonasírokra bukkantak.

A régészeti bizonyítékok alapján a történelem előtti időkben az emberiség nagyobb része évezredekken keresztül gyűjtögető-vadászó törzsekbe tömörülve élt. [...] A vadászat révén hadviselésre is alkalmas szerszámok jöttek létre. [...] Őseink idővel rájöttek, hogy embertársaik ellen fordíthatják ezeket az eszközöket. Szinte bizonyos, hogy mire Jerikó falai felépültek, az emberiség már fahusángokat, balta- és lándzsanyeleket készített... és rendszeresen harcolt is velük.”⁴

A fentiekhez hasonlóképpen vélekedett a társadalmak eredetéről Hankiss Elemér is, aki a konkrétan a félelemben látta a legfőbb civilizációteremtő erőt. Bár ő maga nem választotta el nyíltan a természeti állapotot a társadalomtól, ahogyan azt tették például a szerződéselméletek, de végeredményben mégis erre reflektált. Ellentétben Ryan vagy Rousseau felfogásával, akik a természeti állapotot eredendően tökéletesnek látták, Hankiss úgy vélte, hogy az ember számára ez egy „idegen világ”, melyben elveszne, ha szimbólumai és kultúrája révén nem teremtené meg a maga helyét benne:

„Az ember az egyetlen teremtmény ezen a bolygón, amelynek nincs „természetes környezete”. Nincs olyan zug, amely kiváltképpen alkalmas volna számára, amelyben minden további nélkül megélhetne, amelyben biztonságban érezhetné magát. Elveszne egy veszélyes és idegen világban, ha nem teremtette volna, nem teremtené meg a maga világát...”⁵

Hankiss szerint a minket körülvevő környezet valójában egy vadon, az első a világ négy dzsungelje közül, melyek mind veszélyt jelentenek ránk. A „fizikai dzsungel” maga a környezet, az

---

⁴ Herbie Brennan: A halál; 44.

⁵ Hankiss Elemér: Félelmek és Szimbólumok; 106-107.

„idegen világ”, melyben nem találjuk a helyünket, és a társadalomba szerveződés útján próbálunk benne összetartva boldogulni. Idővel azonban maga az emberi közösség is „társadalmi dzsungellé” válik, mely legalább olyan veszélyes, mint amilyen a fizikai volt, ráadásul tükröt tartva elénk, megnyitja az utat a bennünk lakó gonoszság jelentette „lelki dzsungel”, illetőleg a halál formájában ránk leselkedő elkerülhetetlen „metafizikai dzsungel” irányába.⁶ Látható tehát, hogy bár a kiindulópontjuk gyökeresen ellentétes, Hankiss elmélete mégis végül kissé öszszezseng Ryan negatív társadalomértékelésével – bár a végkövetkeztetésében szó sincs arról, hogy a társadalmat el kellene emiatt bontani. Ráadásul Hankiss két kiutat jelöl meg ebből a négy dzsungelből; az apollóni és a prométheuszi stratégiákat. Míg az előbbi a vallásban, spiritualitásban és a kulturális szimbolikában igyekszik az emberiséget kivezetni a dzsungelből, a prométheuszi azt vallja, hogy a nehézségekre tudományos és technológiai válaszokat kell adni, s mint írja, bár az utóbbi tűnik számunkra logikusnak, rávilágít, hogy az önmagában például a metafizikai dzsungelt sohasem lehet képes legyőzni, így mindenképpen ki kell egészíteni azt az univerzális értelmet („logoszt”) adó apollóni stratégiával.

Mindenesetre is műve befejező szakaszában Hankiss ismét aláhúzza azt, hogy a félelem az egyik legjelentősebb társadalomformáló erő lehetett, mely a természeti állapotból történő kilépésre, valamint a társadalom megszervezésére sarkallta az emberiséget:

„Bár a félelem minden kétséget kizáróan egyike a meghatározó emberi élményeknek [...] a társadalomtudományok viszonylag kis szerepet szántak vizsgálatának. Többnyire nem tekintették az emberi-társadalmi lét meghatározó magyarázó elvének és az egyik legfontosabb civilizációteremtő erőnek. [...] Az emberi civilizáció kialakulásában és fenntartásában döntő szerepet játszott és játszik a félelem.”⁷

A veszélyes környezetet például Bertrand Russell is civilizációformáló erőnek tartja, aki a társadalmi kohézió kialakítása mögötti legfőbb ösztönző erőt látta a külső fenyegetésben („a külső nyomás [...] mindenképpen elengedhetetlen: a csoport tagjai azért tartanak össze, mert félnek az egymástól való elszakadás következményeitől. A közös veszély az, ami a legeslegkönnyebben megteremti a homogenitást.”)⁸ De hasonlóképpen például Carl Schmitt is a közösség egyik legfontosabb funkcióját, hovatovább feladatát látta a közös ellenség felkutatásában és

---

⁶ Hankiss Elemér: Félelmek és Szimbólumok; 39- 46.

⁷ Hankiss Elemér: Félelmek és Szimbólumok; 88.

⁸ Bertrand Russel: A hatalom; 18.

semlegesítésében, melynek esetleges elmulasztásával az adott nép megérdemelten ítéli önmagát biztos pusztulásra.⁹

A törzsi keretek között a természeti állapotban létező társadalmak vizsgálatát illetően ráadásul nem is szükséges feltételezésekbe bocsátkoznunk, hiszen Jared Diamond meglehetősen részletességgel mutatta be a dani őslakosok törzsi torzsalkodásainak hátterét Pápua Új-Guineában az 1960-as évekből. Mint az kiderül, ezeknek a törzsek közötti miniháborúknak a hátterében általában a sérelem-bosszú-elégtétel jellegű magánkézen lévő igazságszolgáltatás koncepciója áll, ami tipikus jelenség az olyan állammá még nem szervezett, vagy akár az államiság korai szakaszában lévő társadalmak esetében, ahol az államhatalom még túl gyenge és szervezetlen ahhoz, hogy vitás esetekben (főleg büntetőeljárásban) igazságot szolgáltatasson.¹⁰ A dani törzsek között ugyanis a vérbosszú a sértések és károkozások kezelésének elfogadott és bevett módja, sőt kötelezettség is, aminek elmaradása a gyávaság bélyegét és az ősök szellemeinek elégedetlenségét és haragját vonná maguk után.

Mint azt Diamond írja, ez a fajta harcos elégtétel részét képezte még a XX. században is a dani lakosok mindennapjainak, és valóban, ahogyan azt Hankiss mondta, látható módon a félelem a mindennapi élet meghatározó és formáló ereje volt:

„A fiúkat kicsi koruktól arra nevelik, hogy készen álljanak a harcra, és számítsanak rá, hogy bármikor megtámadhatják őket. [...] Az erőszak ciklusainak indítéka elsősorban a bosszú. [...] A háborúban az egész csoport részt vesz, nem csak a felnőtt férfiak kis profi hadserege, és hasonlóképpen az ellenségből nőket és gyerekeket is szándékosan megölnek. A falvakat kifosztják és felgyújtják. A modern hadviselés mértékével mérve a katonai hatékonyság alacsony, mivel a fegyverek rövid távúak, a vezetés gyenge, a haditervek egyszerűek, csoportos kiképzés nincs, és a tüzelést nem szinkronizálják. Mivel a csoport valakivel szinte mindig hadban áll, a háborús állapot következményei az emberek viselkedésében folyamatosan érvényesülnek. Végül, az elesettek száma abszolút értékben kicsi, de a legtöbb modern nemzetnél sokkal kisebb népességhez viszonyítva arányában mégis számottevő. [...]

---

⁹ Carl Schmitt: *Der Begriff des Politischen*; 35-36.

¹⁰ A vérbosszú intézménye egyébként egyrészt fogódzót jelenthet a törzsi háborúk motivációinak megértéséhez, másrészt érdemes rávilágítani, hogy a világ szinte minden részén megjelenik a hagyománya; éppen úgy részét képezi mind a mai napig az iszlám jognak, mint a korai keresztény államiság szokásjogának, ahol a bosszú („*Fehde*”) az elégtétel alapját jelentette, míg az Egyház azt Isten Békéjével („*Treuga Dei*”) be nem tiltotta, és az igazságszolgáltatási hatáskört magához nem vonta.

A danik háborújában két, egyenként maximum 5000 emberből álló szövetség állt szemben egymással. [...] Az 1961-es háború [...] nem elszigetelt esemény volt, pontosan meghatározható kezdettel és kiváltó okokkal, hanem beilleszkedett a környék folyamatos villongásainak sorozatába.

Április 3-án egy widaia férfi belehalt az előző csatában kapott sebeibe. Ez a wilihimanok számára azt jelentette, hogy egy harcosuk januári halálát kiegyenlítették, megbékítve ezzel őseik szellemét, és biztosítva további jóindulatukat. A widaiak azonban az új halálesetet nem egy régebbi lezárásának fogták fel, hanem új kötelezettségnek saját őseik megbékítésére azzal, hogy megbosszulják. Április 10-én hajnalban tehát nyílt csatára hívták ki a wilihimanokat, amit ők elfogadtak. A harc aznap délután öt óráig folyt, amikor eső miatt abbamaradt. [...]

A déli határ 1961 áprilisa és szeptembere közötti harcaiban összesen tizenegyen haltak meg, [...] csakhogy [...] a dani háború áldozatainak száma a népességhez képest elérte, vagy meghaladta az USA, az európai országok, Japán vagy Kína világháborús emberveszteségét. Az 1961 áprilisa és szeptembere közötti 11 dani halott például a részt vevő falvak összlakosságának 0,14%-át tette ki, míg a második világháború csendes-óceáni frontjának legvéresebb csatája [...] relatív mértékben 0,10% halottat eredményezett.”¹¹

Azt egyébként Diamond is realizálta, hogy a főhatalom megerősödése az, aminek a révén az ilyen erőszak véget ér, amint az erőszak hatalmi monopóliummá válik:

„A nuer típusú főnök korlátai akkor épülnek le fokozatosan, amikor a törzsi szerkezet a népesség gyarapodásával átnő a fejedelemség szerkezetébe. Mint például a nagyobb polinéz szigeteken vagy Észak-Amerika viszonylag nagy létszámú indián népeinél, ahol a főnöknek valódi politikai és jogi hatalma van, és magához ragadja az erő alkalmazásának monopóliumát. Az ilyen főnökség intézménye már átmenetet képez az állami kormány intézménye felé.”¹²

Bár nem mondja ezt ki, de amiről Diamond beszél, az lényegében a Durkheim által is említett társadalmi szegmentálódás folyamata, melynek során a törzsből törzsszövetségi szintre fejlődik a közösség (erre iskolapélda lehet a magyar törzsek Vérszerződése), ami egy magasabban szervezett szint manifesztációja – itt az erőszak vezetői monopóliummá válik, másrészt maga

---

¹¹ Jared Diamond: A világ tegnapig; 108-114.

¹² Jared Diamond: A világ tegnapig; 88.

ez a hatalmi centrum képessé is válik arra, hogy alternatív és elégséges vitarendezési fórumot jelentsen a konfliktusok feloldásában. Napjainkra egyébként ez a tendencia odáig jutott, hogy már az államok maguk sem rendelkeznek a háborúindítás jogával ENSZ felhatalmazás nélkül, és lemondtak az erőszakról, mint a nézeteltérések rendezésének szabályos módozatáról,¹³ hasonlóképpen ahhoz, mint mikor az Egyház elvonta *Fehde* és a *Rache* vérbosszúk lehetőségét saját vitarendező fórumai javára. Nem mellesleg egy ilyen társadalmi centrum, amint arra Diamond fel is hívja a figyelmet, elég erős kell, hogy legyen ahhoz, hogy egyrészt az emberek féljenek az ellenszegüléstől, másrészt higgyék el, hogy a hatalom számukra valóban képes lesz igazságot szolgáltatni.¹⁴

Ebben a tekintetben tehát Diamond maga is nyíltan hasonló álláspontra helyezkedik, mint Hobbes, Brennan vagy Hankiss a természeti állapotot és a társadalom felemelkedésének szükségességét illetően:

„A belső béke az egyik legfontosabb szolgáltatás, amit az állam nyújtani tud; hogy sokszor valóban nyújtani tudja, az sokat megmagyaráz abból a látszólag paradox tényből, hogy mióta az első államok kialakultak a Termékeny Félhold régiójában kb.5400 évvel ezelőtt, az emberek többé-kevésbé önként (azaz nem kizárólag kényszerítve) lemondanak egyéni szabadságuk egy részéről. Alávetik magukat a kormány intézkedéseinek, és adójukkal kényelmes életet biztosítanak az állam vezetőinek és tisztségviselőinek.”¹⁵

A bosszún felül ráadásul akad még egy szempont a természeti népekhez, ami elég határozottan ellentmond a békés természeti állapotok koncepciójának, hovatovább kimondottan a szexuális egyenlőség és szabadság Ryan-Ehrenberg féle víziójának, ez pedig a nők tárgyiasítása a természeti népek esetében. Ismét idézhetjük itt Diamond danikkal kapcsolatos sorait, mely ugyanakkor nyíltan ki is mondja ennek a szokásnak az univerzalitását:

„Az egyes csatákat kinyilvánítottan leginkább azért indítják mert egy csoport meg akarja bosszulni egy vagy több tagjának megölését valamelyik előző csatában. [...] A háború első csatája pedig leginkább nőekkel vagy tulajdonnal függ össze. Új-Guineában és a világ más részein sok konfliktus tör ki azért, mert egy feleség megcsalja vagy elhagyja a férjét, egy nőt megerőszakolnak, vagy vita támad a menyasszony vételára

---

¹³ Az államok közötti vitarendezés elfogadott lehetőségei közül az erőszak és háború alkalmazását csak a Briand-Kellogg Paktum (1928) zárta ki.

¹⁴ Jared Diamond: A világ tegnapig; 89.

¹⁵ Jared Diamond: uo.

körül. [...] Tróját a görögök pont ezért foglalták el és égették fel, márpedig azok a görög szigetországok és Trója már szabályos államok voltak.”¹⁶

Látható tehát, hogy a nőkkel kapcsolatos konfliktusok zöme a nőket értéktárgyként kezeli, és viszonylag kis súlyt kap az adott nő személyes véleménye (ez éppen Trója esetében köztudottan semmiféle jelentőséggel nem bírt a görögök számára), ami visszaköszön a Nyugati Civilizáció korai nemzetei közül többnek az esetében is – gondolhatunk itt például Rómában a szabin nők elrablására.

Oswald Spengler egyenesen odáig ment, hogy művében egészen konkrétan a nemiségben látta a történelem folyásának és dinamikájának a fő motorját:

„Mondjanak, amit akarnak, a [...] történelemben minden azért történik, hogy a nemzésnek és a halálnak ez az örök történelme megőrződjön és fennmaradjon: az otthonért és a tűzhelyért, az asszonyért és a gyermekért, a nemzetségért, a népért, a jövőért. A férfiak közti harc mindig a vérért, mindig a nőért folyik. A nő mint idő az, akiért egyáltalában államtörténelem létezik.”¹⁷

Bár a fentiek alapján látható, hogy a konfliktusok jelentős része nemzési-vérségi alapokon alakult ki (és egészen sokáig nem véletlenül éppen a házasság volt a legelfogadottabb konfliktusrendezési megoldás), ugyanakkor a modern feminista irányzatok cáfolatára alá kell azt húzni, hogy a Nyugati Civilizáció volt szinte exkluzíve az, amelyik képes volt arra, hogy a nőknek valóban egyenlő statuszt biztosítson; minden, az „elnyomó fehér férfiakkal” kapcsolatos modern kritika vitorlájából kifogja a szelet, ha rávilágítunk, milyen sorsa volt és van a gyengébbik nemnek a mi civilizációnkon kívül. Az mindenesetre is tény, hogy a társadalom fejlődésének, valamint a természeti állapotból történő kilépésnek és a társasalomná való szerveződésnek egyik fő hajtómotorját a fent leírt folyamatok alkották.

A kezdetek – a társadalom

Látható tehát a fentiek nyomán, hogy a társadalom és az állam fejlődésének egyik lényeges állomása a központi hatalom kifejlődése. A hatalommal, mint jelenséggel, az elsők között foglalkozott átfogó művében Bertrand Russell, aki meg is alkotta saját – nem éppen túlkomplikált

---

¹⁶ Jared Diamond: A világ tegnapig; 139.

¹⁷ Oswald Spengler: A Nyugat Alkonya II.; 395.

definícióját a hatalomra.¹⁸ Műve nem is ezért, hanem inkább azért számít érdekesnek, mert a hatalomvágyat lényegében beilleszti az emberi vágyak közé, hovatovább kiemelt jelentőséget tulajdonít neki. Mint azt művében aláhúzza, a hatalom az emberi vágyak között az egyik legmeghatározóbb, és lényegében minden, a „mértékletes jólétet” meghaladó váagnak a hátterében a hatalomvágy és az uralkodás vágya áll. Mint mondja, a *Boa constrictor*, ha táplálkozott, nem vadászik újra addig, míg éhsége újra fel nem éled, ellenben az emberi hatalomvágy lényegében kielégíthetetlen, így sohasem nyugszik.¹⁹

Ezzel együtt is azonban Russell már műve kezdeti szakaszában kifejti, hogy a hatalom intézménye nélkül a legtöbb csoportos vállalkozás nem létezhethetne, mivel azoknak szükséges előfeltétele, hogy az emberek csoportokba rendeződve vezetőkké és alávetettekké szerveződjenek. Russell Adler nyomán rögtön rávilágít arra is, hogy az autokratikus nevelési modell révén a szülők eleve a hatalom vonzó arcát mutatják a gyerekeknek, tehát ezt a mintát már az egyedfejlődésünk igen korai szakaszában elsajátítjuk.²⁰

Fentiekől függetlenül itt most tényként fogadjuk el azt, hogy az emberi szerveződés egyik szükséges, de nem elégséges feltétele a szervezeten belüli hatalom létrehozatala (mely állítással egyébként a modern államfelfogások és állam- és társadalomszervezési ideológiák gyökeresen ellentétes álláspontot képviselnek).

A társadalmak szervezésének egy másik szükséges feltétele egyfajta közös cél meghatározása („A társadalom bizonyos állandó s egyetemesnek tekinthető cél által egybekapcsolt egyéneknek szabályok által rendezett összessége.”)²¹ aminek révén az egyének a korlátok és szabályok közé szorított kooperációra hajlandóvá válnak. E cél meghatározására egyrészt a korai társadalmakkal foglalkozó szerzők általában tesznek is kísérletet, másrészt a modern államiség kapcsán empirikus vizsgálódás útján tapasztalhatóak éppen a közös cél elvesztésének hatására a társadalmak atomizálódásának és az individualizmus egyfajta önző olvasatának a túlértékelésének a következményei, melyekkel később foglalkozunk.

A társadalom szerveződésének témája különösképpen érdekelte a kora újkori társadalomfilozófusokat. Közülük is elsősorban három szerző, Hobbes, Locke és Rousseau érdemel

---

¹⁸ „A hatalom szándékosan kifejtett hatások érvényesülése” – Bertrand Russell: A hatalom; 25.

¹⁹ Bertrand Russell: A Hatalom; 7-12.

²⁰ Bertrand Russell: A Hatalom; 12-14.

²¹ Tegze Gyula: A társadalom; 3.

említést, akiknek egymásra reflektáló szerződéselméleti modelljei a klasszikus társadalmi szerződési modelleket képezik.

A szerződések közös kiindulópontja a társadalmi létezés megelőző természeti állapot feltételezése. Amint a szerződéselméletek összehasonlító elemzését elvégző Huoranszki Ferenc összegezte; „a klasszikus szerződéselméletekben a természeti állapot felvetése arra szolgál, hogy leírja, milyen lenne az ember élete, ha nem létezne állam.”²²

A szerződéselméletek közös vonása az is, hogy a természeti állapotnak egy szerződés vetett véget az emberek között, mely a szerveződés új szintjét, a társadalmat keletkeztette. Ez többé már nem csak vérségi alapon való szerveződést jelentett, hanem magasabb és jóval személytelenebb szervezeti szintet is képezett, melyben az ember már jó eséllyel olyanokkal is ipso facto szövetségi minőségbe került, akiket jó eséllyel egész élete során sosem ismert. A szerződésnek ezt, a társadalmat létrehozó részét („*pacte d' association*”) kiegészítette egy másik jellegzetes elem – a főhatalom megteremtése, valamint a főhatalom birtoklásának és gyakorlásának meghatározása („*pacte de gouvernement*”).

Ezek a szerződéselméletek közös pontjai, ezen felül azonban a szerzők gyökeresen eltérnek egymástól.

Az első szerződéselmélet a Tudor-kori abszolútizmus idején, a XVI. században alkotó Thomas Hobbes nevéhez kötődik, aki művében a természeti állapotot olyan erőszakos világnak festi le, melyben csak az erő törvénye ismeretes, valamint amiben az „ember embernek farkasa”, az emberi élet pedig vad, állatias és rövid. Ilyen körülmények között az embereknek semmi egyéb választása nincsen, mint teljhatalommal felruházni egy vezetőt, akinek azután hatalma lényegében korlátlan, mert mint Hobbes írja, még a korlátlan zsarnokság is ezerszer jobb, mint a káosz.²³

Locke ezzel ellentétben puhábbnak látta a természeti állapotot, kevésbé veszélyesnek, ugyanakkor a társadalomban is már a polgári tulajdon intézményének garantálását („a fő cél tehát, amiért az emberek államokban egyesülnek, és kormányzatnak vetik alá magukat, a tulajdonuk megvédése”),²⁴ valamint a népfelség lehetőségét látta, így víziója jóval utópisztikusabb, mint Hobbes véleménye volt. Esetében a hatalom korlátolt, és a felhatalmazás vissza is vehető, amennyiben annak birtokosai visszaélnék vele.

---

²² Huoranszki Ferenc: A „modern” társadalmi szerződéselméletek problémái; 59

²³ Thomas Hobbes: *Leviathan*

²⁴ John Locke: II. értekezés a polgári kormányzatról; 125.

A társadalmi szerződéseket tárgyaló modellek közül a harmadik, Rousseau elmélete volt a legárnyaltabb. Ő a természeti állapotot látta az emberi nem számára tökéletesnek, melynek éppen az a lényege, hogy nincsen benne magántulajdon, ezért béke és harmónia uralkodik (e felfogás aztán később a marxista-leninista filozófia alapjává vált, és különösen a romantikusabb Engels kedvelte meg). Rousseau szerint a természeti állapotból a külső szükség miatt kényszerültek az emberek kilépni és társadalommá szerveződni. A létrehozott társadalom ugyanakkor lényegében azt mondhatjuk, hogy kollektivista és totális („minden személy, valamennyi képességével együtt, az általános akarat legfőbb irányítása alatt egyesül, és mindenkit testületileg az összesség elkülöníthetetlen részévé fogadunk”),²⁵ másrészt nem is demokratikus.

A hatalom kapcsán Rousseau egy nehezen megragadható érték kategóriát teremt, az „általános akaratot”, mely a társadalom saját érdeke, szemben az egyének érdekeivel, márpedig a hatalom csakis azok kezében lehet, akik képesek és akarják is csakis az általános akaratot szem előtt tartani – ez a modell tehát arisztokratikus. Huoranszki ezzel kapcsolatban világossá teszi a különbséget a közakarat (*volonté de tous*) és általános akarat (*volonté générale*) között;

„ez utóbbi csak a közérdeket nézi, míg az előbbi a magánérdeket, s nem több a különös akaratok összességénél. [...] Ha röviden össze akarjuk foglalni az általános akaratot, két dologra kell felhívni a figyelmet: az általános akarat a közérdeket képviseli; az általános akaratot senki sem akarja.”²⁶

Mindent egybevetve láthatjuk, hogy a realitásokat a szerzők szintézise közelítheti meg; a természeti állapot kapcsán Hobbes volt a lerealisztikusabb, hiszen a régészeti leletek alapján szó sem volt békés együttéléstről, legalábbis nem az utóbbi 12.000 évben. A társadalom megszerveződésének okait Hobbes és Locke jól megragadták, hiszen az emberi élet védelme és a polgári jogi garanciák azok, melyekre a Nyugati Civilizáció államai ráépültek. Az abszolutista hatalomigazolás Hobbes részéről ugyanakkor ma már divatjamúltnak nevezhető, de téves lenne ugyanakkor a Locke féle demokratikus berendezkedést is túlértékelni; noha ma szeretik a társadalomfilozófusok hangoztatni, hogy a Nyugat eredendően demokrata, de valójában nem az – a demokrácia és a köztársasági államforma egyaránt nagyon fiatal, ingtag és valójában minden tapasztalatot és rutint nélkülöző képződmények, amik csak kétszáz éve kezdtek érdemben kialakulni, a legtöbb államnak pedig még Európában is csak ennél jóval kevesebb tapasztalata van velük.

---

²⁵ Jean-Jacques Rousseau: A társadalmi szerződésről; 20.

²⁶ Huoranszki Ferenc: A „modern” társadalmi szerződéselméletek problémái; 68.

A folytatás – az állam és a civilizáció

Visszatérve ugyanakkor a társadalomalapítás kérdéséhez, a társadalomról már látjuk, hogy az az egyének egy egyetemes cél által tartósan egybekapcsolt szövetsége. Azt, hogy mi ez a cél, a különféle elméletek különféleképpen magyarázzák, tény ugyanakkor, hogy Hobbes és Rousseau esetében a közrend és a biztonság kimagasló jelentőségű, Locke esetében pedig a polgári tulajdon intézménye az – márpedig a modern államnak ezek mind a legsarkalatosabb alapkövei, tehát ezek az elméletek egymásnak bizonyos szempontól megbízható komplementerei.

A társadalom még nem állam. Államisághoz ugyanis további szükséges, konjunktív feltételek fennállása kell;

„Állam alatt egy meghatározott területen, főhatalom alatt szervezett népet értünk. [...] Az állam alkotja azt a szervezetet, mely az összeműködésre, az erők egyesítésére, magának a társadalmi létnek a fenntartására, különösen a külbiztonság és belbéke megóvására irányul.”²⁷

Az állam tehát céljait tekintve a társadalom alapvető céljainak a finomításából, továbbfejlesztéséből jön létre, de esszenciális változások a feladatait tekintve nem mennek végbe. E célokhoz pedig hozzákapcsolódik a bonyolultabb szerkezet; a főhatalom és az államterület.

Az államiság kialakulását és fejlődését Durkheim például négy lépcsős folyamatnak tekintette, mely lépcsők egymásra fokozatosan épülve a társadalom egyre több rétegből tevődik össze. Ő ezt a folyamatot „társadalmi szegmentálódásnak” nevezte, és a következők szerint képzelte el:

- Egy szegmentumú társadalom – az emberek csoportjának legegyszerűbb formája. Alapvetően a családközösségek, klánok és hordák tartoznak ide.
- Egyszerű, több szegmentumú társadalom – magasabb szinten, de kis közösségekből szervezett csoportok, melyre a törzsi keretek a jellemzőek. Alapvetően ide tartoznak a már említett új-guineai dani törzsek.
- Egyszeresen összetett, több szegmentumú társadalom – törzsek egyesüléséből létrejövő törzsszövetség. Erre a legjobb példa a magyar törzsek vérszövetsége is lehetne. A vérszövetség ráadásul valódi társadalmi szerződésnek viselkedett; új kollektívát hozott

---

²⁷ Tegze Gyula: A társadalom; 208-209.

létre a törzsek egyesítéséből, és kijelölt egy új vezetői szintet, mely addig ismeretlen volt – így tehát a társadalmi szerződés iskolapéldája is lehetne a gyakorlatban. Ráadásul rávilágít a társadalom és az állam közti utolsó lépcsőfokra, hiszen itt már létrejön a főhatalom, de még nincs államterület, aminek hiányában nem létezhet állam sem. Az csak az azt követő honfoglalással és az államalapítással ment végbe.

- Kétszeresen összetett, több szegmentumú társadalom – Durkheim modelljében ez a szervezettség legmagasabb szintje, mely a városállamok megjelenésével vette kezdetét (de ide tartoznak a birodalmak és a modern államok is). Az államterület és a főhatalom, valamint a közigazgatás megjelenésével ezek a közösségek – még ha kicsik is – de már megfeleltethetőek az államiságnak, és minden olyan lényeges feltételnek megfelelnek, aminek a történelem későbbi államai is.²⁸

Auguste Comte pozitívizmusa is fejlődőnek látta az államot, de ellenben Durkheim elméletével, az ő meglátása szerint az államot egyáltalán nem jellemzi kvantitatív, kizárólag kvalitatív fejlődés. Ennek fényében 3 stádiumról szóló elméletében az állam fejlődésének szakaszaiból a fejlődés csúcsát a pozitivista, azaz a tudomány és a ráció által dominált társadalom alkotja (szemben a tekintélyelvű, babonás és a jogászok által irányított átmenetei korábbi korszakokkal) – a fejlettebb stádiumokból a kezdetlegesebbek irányába pedig nem lehet visszalépés. Modellje, melyben a szekuláris proletariátus aránytalanul nagy hangsúlyt kap, lényegi elemeit tekintve sok szempontból Rousseau és Marx között (időben is) félúton helyezkedik el.²⁹

Az államok fejlődésének az európai sajátossága, hogy az egyazon kultúrkörbe tartozó nemzetek sosem alkottak egységes államszervezetet a Római Birodalom bukása óta (azóta pedig az európai helyzet erőteljesen átrendeződött; a nyugat-európai népek közös civilizációt fejlesztettek rokon kultúrákkal és hasonló tradíciókkal, míg az ókorban például Róma a germánokkal még távolról sem volt közös kulturális nevezőn – ma az európai latinok, a germánok és a nyugati szlávok egyazon civilizációba tartoznak, ellenben az államalakulataik töredezettenek, mint bármikor).

A világ többi táján az egyazon kultúrkörbe tartozó népek jellemzően saját civilizációjukon belül egységes vallást és államalakulatot is létesítenek – ez a helyzet a kínai, a japán, az orosz, vagy éppen az iszlám kultúrával egyaránt (igaz, ez utóbbi esetében az egységes

---

²⁸ Émile Durkheim: A társadalmi tények magyarázatához; 99-103.

²⁹ Auguste Comte: A Pozitív Szellem

államalakulat kiépítésére tett kísérletek éppen olyan tiszavirágéletűnek bizonyultak, mint az európai birodalmak, de vallási egységük a határok ellenére is jóval erősebb).

A civilizáció jóval nehezebben meghatározható fogalom, lényegét tekintve mindenestre is a kultúra és a történelem által egybefűzött társadalmak, népek egysége. Huntington lehangoló egyszerűséggel csak úgy definiálta, hogy a civilizáció a legnagyobb „mi”, melyben otthon érezzük magunkat³⁰ – a kollektív identitás kapcsán ez a felfogás rokonságot mutat Jan Assmann kultúráról alkotott megközelítésével:

A civilizációt a közösség kulturális önmeghatározásának irányából azonosította Assmann, aki a kollektív identitást látta egy közösség alappilléreinek és legfőbb összetartó erejének, amin keresztül az egyének összekapcsolódhatnak, és önmagukat is meghatározhatják. Mint írja, nem beszélhetünk arról, hogy „mi” individuumok nélkül, akik egyaránt meghatározzák a társadalom arcukat önmagukon, valamint önmagukat a társadalom képén keresztül. Mint Assmann a személyes névmásokból kiindulva írta, két olyan személyes névmás van, melyben az adott egyén saját nézőpontjából szerepel; a plurális szám, a „mi”, mely kollektív, és az egyént, valamint a vele interakcióban lévő közösséget érti – e közösséget pedig a múlt történelme kovácsolja egységgé, és az tölti fel a „mi” fogalom tárgyi oldalát tartalommal. A névmások másik oldala, a szinguláris egyéni személyes névmás már árnyaltabb, ebben ugyanis megkülönbözteti az individuális névmást („I”), mely arra reflektál, hogy „én”, valamint a kollektív egyéni névmást („me”), mely pedig „az én helyem a mi-ben” – ez utóbbi pedig, a „me” lesz az, mely meghatározza egy közösség erejét, ha ugyanis az egyén tisztában van saját szerepének fontosságával a közösségben, akkor lesz a közösség összetartó és erős.³¹ A társadalomtudományokon belül ezt nevezik antropológiai reflexivitásnak, mely az egyének közösségi hálózathoz való kapcsolódását határozza meg. Assmann úgy véli, hogy az egyén önmagát a társadalomban tudja csak szemlélni, mivel a „a kultúra és a társadalom olyan alapvető struktúrák, melyek elválaszthatatlan formációk az emberiségünk számára.” Szerinte ugyanis az „arcnak tükörre van szüksége, melyben szemlélheti magát.”³²

---

³⁰ Samuel P. Huntington: *The Clash of Civilizations*; 43.

³¹ Jan Assmann: *Cultural Memory*; 111-114.

³² Jan Assmann: *Cultural Memory*; 115-117.

A Nyugati Civilizáció

A Nyugat specifikus sajátosságai

Látható tehát az, hogy egy civilizáció mennyire hosszú utat jár be, mire egyáltalán kialakul. Az eddig leírtak pedig a jelek szerint univerzálisnak mondhatóak az emberiség történelmében, hiszen minden civilizáció és birodalom így jött létre. Kína is polgárháborúkban szervezte meg önmagát, majd bomlott fel és alakult újra több alkalommal is az évezredek alatt, ahogyan Japán is a Tokugawa-sógunátus kezdetét jelző polgárháború alatt nyerte el egységét, az Iszlám is hódítások útján érte el legnagyobb kiteljesedését (mely amúgy nem a Mediterráneumban zajlott, hanem Timur-Lenk ázsiai birodalmában teljesedett ki, akinek szokása volt a városok teljes egészében lemészárolt lakóinak koponyáiból piramisokat építtetni), Oroszországot pedig a Rurik-dinasztia utolsó uralkodója, IV. (Rettegett) Iván, „minden oroszok első cárja” egyesítette, akinek beláthatjuk, szintén igen sok vér kellett, hogy tapadjon a kezéhez, ha elnyerte a „rettegett” címet egy olyan bűbajos miliőben, mint amilyen a korabeli orosz kultúra volt. A Nyugati Civilizáció is hódítás útján nyerte el legnagyobb kiteljesedését, ugyanakkor érdekes módon ez Róma után többé már nem egységes belső birodalmat jelentett, hanem külső expanziót. A folyamatos belső harcok ugyanakkor kétségkívül fejlesztették a Nyugat államait és birodalmait, gazdasági, társadalmi és katonai fegyverkezési versenyre kényszerítették azokat, így sikerült a többi (semmivel sem békésebb) civilizáció fölébe kerekedni.

A kialakult civilizációk tehát csak kialakulásukat követően kezdenek specifikus jegyeket ölteni. Ha meg akarjuk tudni, hogy a Nyugat mitől különleges, meg kell vizsgálni, hogy mik azok a sajátosságok, melyek vagy csak minket jellemeznek, vagy mik azok, amiket más kultúrák vettek át tőlünk:

Marvin Perry szerint a Nyugat legfőbb sajátossága a demokrácia és az értelem – mely utóbbi alatt lényegében a felvilágosodást és a szekularizmust érti.³³

Jan Assmann a kultúrát tekinti minden civilizáció esetében specifikusnak, mely szerinte a közösség kollektív immunrendszerét alkotja.³⁴ Assmann a Nyugat specifikumának a Jog Szellemét tekinti, és az igazságosság felértékelését. Mint írja, „az Igazság megteremt egy történeti közeget, melyben mindaz, amit ma igaznak fogadunk el, lényegében azonos azzal, amit tegnap

---

³³ Marvin Perry: *Western Civilization*

³⁴ Jan Assmann: *Cultural Memory*; 118.

igaznak gondoltunk, és megegyezik azzal, amit holnap igaznak fogunk tartani.” Erre jó példa szerinte a Tízparancsolat is, ami évezredek óta alkotja a Nyugat morális alapjait, akár vallásos valaki, akár nem.³⁵ (Huntington egyébként a keresztény vallást kifejezetten nem tekinti nyugatnak, kifejtve, hogy a Nyugat sem nem univerzálisan keresztény, sem nem ő találta fel magát a kereszténységet, így tehát a Nyugat az egyetlen civilizáció a Földön, mely nem fejlesztett saját, egységes vallást. Mi több, a jelentős vallások mind megelőzik a Nyugati Civilizációt – ő ugyanis a modern Nyugatot nem tekinti Róma örökösének).³⁶

Samuel Gregg szintén a kultúrát, a történelmet és a vallást látta a Nyugat saját specifikumának, ami a modern időkben a szabadságban, az igazságban és az egyenlőségben testesül ki.³⁷ Bár munkája némileg vallásellenes légkört áraszt, amiért azt mondja, hogy Róma „magabiztos” volt, míg a katolikus vallás hatására inkább „arrogánssá” vált, és ezért hanyatlott le, műve végére mégis eljut a szekuláris liberalizmus bírálataig is a Böckenförde-paradoxon alapján, mely szerint a liberális társadalom olyan előfeltevéseken alapszik, melyeket megteremteni nem képes.³⁸

Jonathan Bowden is a kultúrában látta a Nyugat különlegességét, mely alatt ugyanakkor ő a jogrend alapját alkotó morált és a vallást (tehát tulajdonképpen a teljes társadalmi struktúrát) is értette. Hasonlóképpen Assmannhoz, Bowden is veszélyesnek ítélte a kultúra kiüresedését, melynek hatására a nyugati társadalmak „tabula rasa” társadalmakká válnak (ugyanakkor kifejezetten kimondja, hogy a kommunizmus az egykori keleti blokk társadalmait „tartósította”, és kontraproduktív törekvéseivel ellentétben épphogy megvédte azok kultúráit). Ennek a kulturális kiüresedésnek a felelősségét Bowden mindenekelőtt az egyetemek számlájára írja, amik szerinte készakarva számúzték a konzervatív spektrumot az oktatásból, öngyűlölvé és kultúr-marxistává téve a nyugati népeket.³⁹

Ian Morris is Assmannhoz hasonlóan a kollektív identitást tekinti a civilizáció alapkövének, amivel kapcsolatban ugyanakkor épp a Római Birodalomba irányuló migrációt hozza fel legfőbb veszélyforrásnak, párhuzamot vonva a modern migrációs válsággal.⁴⁰ Azt

---

³⁵ Jan Assmann: *Cultural Memory*; 206-210.

³⁶ Samuel P. Huntington: *The Clash of Civilizations*; 54.

³⁷ Samuel Gregg: *Reason, Faith and the Struggle for Western Civilization*; 15-21.

³⁸ Samuel Gregg: *Reason, Faith and the Struggle for Western Civilization*; 83-90, 171.

³⁹ Jonathan Bowden: *Western Civilization Bites Back*; 11-12, 20-21.

⁴⁰ Ian Morris: *Why the West Rules for Now*; 398-450.

ugyanakkor aláhúzza, hogy a kedvező földrajzi elhelyezkedés tette lehetővé azt, hogy a Nyugat a többi civilizációból kiemelkedve hegemóniára tegyen szert.⁴¹

Bowdenhez hasonlóan Rodney Stark is döbbenetben áll az egyetemek és az értelmiség kortárs nyugati öngyűlölete előtt, ezt követően pedig a Nyugat egykori világuralma kapcsán azon véleményének ad hangot, mely szerint a titok a leleményességben rejlik, ugyanis a Nyugat „modernitása révén számos olyan vívmányt állított saját szolgálatába, melyet más civilizációk elmulasztottak alkalmazni”. Erre szerinte jó példa a puskapor, amit ugyan Kína évezredekkel korábban feltalált, de hadászati alkalmazását meg sem kísérelte (ezt Stark úgy mondta, hogy feltalálni egy dolog, de megfelelően hasznosítani egy másik).⁴² Fentiek kapcsán pedig Stark következetesen cáfolja is azt a közkezdvelt állítást, hogy a Nyugat a civilizációját „lopta” volna, például az Iszlámtól – egyrészt, mind mondta, feltalálni más, mint hasznosítani, másrészt rávilágít, hogy az Iszlám maga is a meghódított fejlettebb népek kifosztásával emelkedett fel (erre példa Konstantinápoly eleste), nincs tehát joga számon kérni egy erőszakos szerzési aktust, ráadásul éppen azt mulasztotta el, amit a Nyugat; az elrabolt tudást nem fejlesztette, nem hasznosította, hanem mindmáig megmaradt középkori szinten.⁴³ (Egyébiránt, ha visszaemlékezünk Comte 3 stádium elméletére, akkor a katonai és teológiai fázis, melyben az Iszlám népek jelenleg is léteznek, valóban csak a legelső a három stádiumból). Stark hasonlóképpen a gyarmatosítással kapcsolatos kizsákmányolás vádját is visszautasítja; mint mondja, az életszínvonal 1700 óta Nyugaton a tizenhatszorosára emelkedett, és ebből a többi civilizáció is jócskán profitált, így tehát tagadhatatlan rossz tettei mellett a Nyugat mégis bőséget és prosperitást hozott a világ minden tája számára.⁴⁴

Fentiek alapján látható tehát, hogy a társadalomtudósok többsége egyetért abban, hogy a Nyugatot sajátos kultúrája, kollektív identitása egyaránt különlegessé teszi, valamint sajátossága a hasznosítás és a fejlesztés egyedülálló képessége, melynek hatására – ellentétben például Kínával – a Nyugat Da Vinci emberábrázolásához hasonló módon kitölti maga körül a rendelkezésére álló univerzumot.

Jogállam és joguralom

---

⁴¹ Ian Morris: *Why the West Rules for Now*; 786.

⁴² Rodney Stark: *How the West Won*; 6-8.

⁴³ Rodney Stark: *How the West Won*; 406-417.

⁴⁴ Rodney Stark: *How the West Won*; 446-447.

Ami a társadalmi struktúrát illeti, a modern állami berendezkedés már kifejezetten a Nyugat sajátossága. A „Jog Szelleme” és az igazságosság koncepciói az államszervezési eszmék vonatkozásában a joguralom és a jogállam modellek kifejlődésében érhetőek tetten, melyeknek elveit mára sok más nemzet is átvette, de eredetileg kialakulásukhoz a nyugati történelmi színtérre és társadalmi dinamikákra volt szükség.

Mind az angol joguralom (*Rule of Law*), mind pedig a német jogállam (*Rechtsstaat*) történelmi keretei a totális állam és a zsarnoki hatalom elleni korlátozásokból és garanciákból alakult ki:

„A joguralom, jogállam, jogállamiság közjogi és politológiai értelemben is éppen az önkényesség, az állami mindenhatóság, a korlátozás nélkül gyakorolt közhatalom ellentétét hivatott kifejezni: a kiszámíthatóságot, a jogbiztonságot, a korlátozott hatalomgyakorlást, a szerzett jogok védelmét, a szerződések megkötésének szabadságát és érvényesíthetőségét.”⁴⁵

Az angolok esetében ez a Stuart-dinasztia idejében végbemenő történelmi alkotmányosságából kialakult garanciákról és szabályokról van szó, mely időben némileg megelőzte (első említésére már 1610-ben sor került) a porosz jogállamiságot, ami kevesebb hangsúlyt fektetett az eljárásjogi garanciákra, és inkább alkotmányos szerkezeti szabályosságokban látta a biztonság szavatosságát.⁴⁶

Az angol joguralom kapcsán annak egyik legnevesebb szakértője, Albert Venn Dicey, a hangsúlyt a jogegyenlőségben és a joghoz kötöttségben látta,⁴⁷ ahogyan hozzá hasonlóan Friedrich Hayek is úgy vélte, hogy a joguralomban a magatartási normákon van a hangsúly, és ez a modell csak csekély figyelmet szentel az államszervezési kérdéseknek.⁴⁸ Tamás András is úgy találja, hogy a *rule of law* éppen attól hatékony, hogy nem merevíti meg az alkotmányos berendezkedést.⁴⁹

Ezzel ellentétben a jogállam lényegében egy államszerkezeti előírásokat és alkotmányos garanciákat felvonultató alapjogi katalógusként aposztrofálható, mely több generáción ment már keresztül – Wilhelm Dilthey kifejezetten úgy vélte, hogy a jogállam modelljének fejlődése

---

⁴⁵ Varga Zs. András: Eszményből Bálvány? A Joguralom Dogmatikája; 10.

⁴⁶ Kondorosi Ferenc – Visegrády Antal: Európa: Az Állam- és Jogfejlődés Irányai; 93-94.

⁴⁷ Albert Venn Dicey: *Introduction to the Study of the Law of the Constitution*

⁴⁸ Friedrich Hayek; *A Road to Serfdom*

⁴⁹ Tamás András: A Közigazgatási Jog Elmélete; 263-264.

sosem fejeződik be teljesen.⁵⁰ Tamás András a jogállam fejlődése során négy stádiumot különböztet meg; *liberális, szubsztantív, formális, és demokratikus (szociális) jogállam*⁵¹ – ehhez kell hozzátennünk az ötödik, mai stádiumot, a *liberális demokráciát*,⁵² mely már lényegesen elkülönülő új, korábban ismeretlen értékrenddel egészül ki, a hangsúly pedig a demokratikus legitimitástól eltolódik a képtelenül felhízalt alapjogi garanciák irányába.

A jogállamiság posztmodern problémái

A jogállam jelenkori fejlődési irányai még magán a Nyugati Civilizáción belül sem mondhatóak távolról sem egységesnek. Míg Nyugat nyugatabbi fele egyre inkább belecsúszik az a liberális jogállam modelljének enyhén eltúlzott, alapjogi garanciák által túlterhelt és orrnehéz modelljébe, a volt szovjet-blokk azon államai, amik egyébként a Nyugati Civilizációhoz tartoznak, ezt az irányvonalat csak vonakodva szemlélik, és saját, mérsékeltebb modellt építenek, ami Magyarország 2010-es években rögzült társadalmi és kormányzati berendezkedése nyomán illiberális demokráciaként vonult be a köztudatba, de jelen írásban túlzás nélkül nevezhetjük a V4 tagállamok berendezkedéseit – különös tekintettel Lengyelországra és Magyarországra – akár *illiberális jogállamnak* is.

A nyugatabbra divatba jött liberális demokrácia, mint írtuk, elsősorban az individualizmusra és az alapjogi katalógus kiszélesítésére helyezi a hangsúlyt, és olyan értékrendszert honosított meg az államszervezésben, mely ötvözi a francia törvényesség elvét (*principe de légalité*), valamint a jogállam erős alkotmányos követelményrendszerét, és mely a demokratikus jogállammal ellentétben a közvetlen demokráciát már távolról sem tekinti kifejezetten fajsúlyosnak, inkább egyfajta rousseau-i *volonté générale* közérdefókuszot tart szem előtt, mely akár a közvetlen demokrácia ellenében is érvényesíthető.

A Rousseau féle közakarat szembeállításával az általános akarattal nyilván arra törekszik rávilágítani, hogy a demokrácia árnyoldala az, hogy a többségnek nincsen feltétlenül igaza, márpedig egy demokratikus rendszerben a közrend akár erőszak útján is érvényt szerez a

---

⁵⁰ Wilhelm Dilthey: *Zur preussischen Geschichte*; 199.

⁵¹ Tamás András: *A Közigazgatási Jog Elmélete*; 250-257.

⁵² A liberális demokrácia nem a liberális jogállamhoz való visszatérést jelenti, a liberális jogállam ugyanis a köz- és magánszféra markáns elválasztásában, valamint az állam szerepének minimalizálásában (ún. „éjjeli őr állam”) testesült meg, amitől semmi sem áll távolabb, mint a mai, a privát szférába lényegében minden tekintetben benyomuló, azt végtelenül összezsugorító liberális demokrácia. A liberális jogállamot és a klasszikus liberalizmust ennek megfelelően didaktikailag helyesebb lenne egy új rendezés mentén „libertáriánus jogállamnak” és „libertarianizmusnak” nevezni.

többség akaratának, tehát egy rossz, demokratikus döntéssel akár szakadékba is ránthatja a tartalmi értelemben véve helyesen vélekedő kisebbséget. A liberális jogállam önmaga fő alkotmányos garanciájának a „többség zsarnokságának” kizárását tekinti,⁵³ ami ugyanakkor azt is jelenti, hogy a demokrácia meghódolni kényszerül bizonyos magasabbnak tekintett ideológiai elvek előtt – ez azonban ingoványos talaj, hiszen éppen úgy jellemezheti a demokratikus, mint a totalitárius rendszereket.

Ráadásul az általános akaratnak is megvan a maga sötét oldala; pontosan a fenti logika mentén lehet a klasszikus, közvetlen demokráciát kikezdeni, és ha megnézzük, hogy mi képezi a modern, liberális demokrácia alapját, akkor hamar rájövünk, hogy az egyáltalán nem demokratikus (noha önmagát annak vallja), és e kétszínűség mögött egy homályos értékítélet rejlik, ami tartalmilag akarja a társadalmi döntéseket megragadni, azt fogadva el demokratikusnak, ami ennek az elvont „közérdek” definíciónak megfelel, nem pedig azt, ami valóban a többség akarata. Erre láthattunk eklatáns példát a migrációs kvóta-népszavazáskor, ami még a nemzetközi szakértők számára is rendkívül tanulságos volt, és világosan rámutatott az Európai Unió demokrácia deficitjére:

„E tekintetben a menekültek befogadásáról szóló 2016. októberi, magyarországi népszavazás emblematikus. Bárhogyan is értékeljük a feltett kérdést, tény, hogy a népszavazáson leadott szavazatok 99 százaléka nem támogatta a migránsok betelepítését. A népszavazást érintő kritikák [...] a népszavazást főleg és elsősorban illegitim, „tisztán populista” eszköznek titulálták. [...] A kritikusok által megfogalmazott üzenet azt közvetítette a magyar nép számára, hogy nincs joga a véleménynyilvánításra.”⁵⁴

A liberális demokrácia egyik legfőbb kritikája éppen az, hogy privilegizál az államnál és a társadalomnál kisebb közösségeket, és a közös kulturális értékrendszer megélésének kizárólagos színterévé teszi azokat. Ezt nevezi a társadalomtudomány „kommunitarizmusnak”:

„Időközben, nem kis mértékben a Rawls-kritikákkal összefüggésben, a közösségelvű politikai filozófia (kommunitarizmus) liberalizmuskritikájában erősödött fel a rögzített-ség szempontja. Noha a közösségelvű álláspont képviselői különböző pozíciókat képviselnek (van, aki a liberalizmust korrigálni akarja, s van, aki egészében elutasítja), de abban egyek, hogy azt, a felvilágosodás hagyományaiból táplálkozó tézist, miszerint a gondoskodás univerzalizációja kiemeli az egyént a világból és önmagában megállóként

---

⁵³ Philip Tether: *Liberal Democracy*; 12.

⁵⁴ Bertrand Mathieu: *A Jog a Demokrácia Ellen*; 204-205.

alapozza meg, elfogadhatatlannak tartják. Mégpedig azért, mert ezáltal elszakítják az egyént az adottságaitól, a kötöttségétől, röviden: kimetszik a közösségi kontextusából.”⁵⁵

A realitások sajnos azt mutatják, hogy a liberális demokrácia modernkori értelmezése némileg anarchista elvek mentén leginkább Platón forradalmi demokráciafelfogását idézi vissza, mely az individualizmus túlértékelése és a különféle privilegizált csoportok által a „többség zsarnoksága” ellen intézett, jogosnak vélt erőszakának a legitimálása formájában ölt testet, és kifejezetten kommunista légkört áraszt: „demokrácia akkor támad, ha a szegények kerekednek felül, és ellenlábasait részben megölik, részben száműzik, a maradéknak pedig egyenlő részben osztanak szét az alkotmányos jogokból (...) a polgárok szabadok, az állam telve van szabadsággal és szabad véleménynyilvánítással. És bárki azt teheti, amit akar. Ebben az alkotmányban lehetnek leginkább sokszínűek az emberek.”⁵⁶

Míg John Locke nyomán a XX. század végéig a demokratikus modellek megelégedtek azzal, hogy az általános választójog nyomán a társadalmak saját önrendelkezési joguk nyomán maguk határozzák meg fejlődésük irányát a vezetőik megválasztásával (demokratikus legitimáció), addig a liberális demokrácia számára ez már nem elegendő – Norman Davis például a demokráciát önmagában értéktelennek tekinti, mely „toleráns és liberális” emberek kezében jó lesz, de „kannibálok és bűnözők” kezében a kormányzat is kannibál és bűnöző lesz.⁵⁷ Bár a fenti érvelés logikailag kikezdzhetetlen, és tulajdonképpen szimplán beilleszthető az „alma nem esik messze a fájától” okfejtésbe, a valóság ennyire nem leegyszerűsíthető – elegendő, ha például Magyarország 2006-2010 kormányára gondolunk, mely demokratikus legitimációval rendelkezett és szabályszerűen választották meg, csak hogy utóbb kiderült, hogy a valós program és a kampányígéret nem igazán voltak köszönőviszonyban. A fenti logika mentén nem az akkori kormánypárt, hanem egész Magyarország magára vessen – ez azonban alaptalan érvelés. A fenti logika ráadásul indirekt módon azt sugallja, hogy a kannibáloknak és bűnözőknek nincs joga a politikai véleménynyilvánításra, ami egy laikus, jogban nem járatos véleményvezér számára nyilván logikus felvetés, azonban ne felejtjük el, hogy az Egyesült Államok is például a „no representation – no taxation” elvre építette fel saját politikai apparátusát. Ráadásul éppen a liberális demokrácia tesz hitet az általános egyenlőség mellett, és feltétlen híveinek semmi oka ezen az elven kritizálni a választópolgárokat például Nyugaton, hiszen ez az indukciós

---

⁵⁵ Karácsony András – Pokol Béla: Paradigmák Erőterében; 65-66.

⁵⁶ Platón: Az állam; 302.

⁵⁷ Norman Davies: *Europe – a History*; 969.

modell megfordítható; ha a választópolgár alkalmatlan a közvetlen demokráciára és a felelős választásra, akkor ez annak a rendszernek a hibája, melyben nevelkedett és melyben iskolázottságára szert tett, márpedig láthattuk, hogy a közösségi médiától a filmiparon át az egyetemekig bezárólag a modern embert a liberális demokrácia exkluzív ideológiai hatásai hatják át.

A liberális demokrácia ráadásul rendkívül meredeken hitet tesz amellett, hogy az állam szekuláris és minden ideológiától kötelezően mentes (ezt a logikát követi az EU is, ami következetesen elutasítja, hogy a kereszténység a nyugati kultúra alapja lenne),⁵⁸ ez azonban egyrészt visszavezet a Böckenförde-paradoxonhoz, másrészt önmagába véve is sérti a vallásos és konzervatív rétegek értékrendjét és közvetlen érdekeit. Ráadásul például Philip Tether is kihangsúlyozza, hogy a fenti ideológiamentesség alól „természetesen” kivételt képez a szabadság és az individualizmus – látható tehát, hogy visszatér az „egyenlők és egyenlőbbek” totalitárius ideológiája, ami szintén nem rendelkezik a történelemkönyvekben túl jó visszahanggal.

Fentiek felül ráadásul Philip Tether a szekuláris államra példaképpen hozza fel, hogy Angliában a vallás kiüresítését, mely tulajdonképpen értelemben akképpen hidalta át az állam és a vallás szétválasztásának imperatívuszát, hogy utóbbit tartalmilag üresítette ki.⁵⁹ De pozitív példaként hozza fel az iszlamista társadalmakat is, mint a (szerinte) „szekuláris” Törökország, valamint a liberális demokráciának „puhán” eleget tevő Marokkó⁶⁰ – az ilyen szemlélődés azonban teljességgel figyelmen kívül hagyja egyrészt azt, hogy az iszlám világ huntingtoni civilizációs értelemben egyáltalán nem a mi kultúrkörünk, ennek megfelelően nyugati intézményi rendszerekkel, mint a „demokrácia” eleve reménytelen próbálkozás lenne közös nevezőre hozni, másrészt pedig a liberalizmus „iszlám-fétisének” dacára alapvetően elmondható, hogy ez a vonzódás meglehetősen egyoldalú és plátói; addig tart, míg a két érték kategóriát, az iszlámot és a liberális demokráciát valóban össze nem vegyítjük, ezt követően ugyanis az utóbbi rendkívül gyorsan és észrevétlenül oldódik majd fel az előbbiben.

A liberális demokrácia, bár önmagát ideológiai szempontból semlegesnek tekinti, mégis egyenlőségjelet tesz az anti-liberalizmus és a populista fasizmus közé, mint a modern, Fukuyama féle történelmet lezáró fejlődési csúcst fenyegető retrográd ellenforradalom kitörésének festve le a nacionalizmus újjászületését és a globális ideológia elleni fellépést.⁶¹ Mások viszont a Big-Tech vállalatok és a kormányzati hírszerző szervek megfigyelési munkái miatt aggódnak a

---

⁵⁸ Philip Tether: *Liberal Democracy*; 25.

⁵⁹ Philip Tether: *Liberal Democracy*; 29.

⁶⁰ Philip Tether: *Liberal Democracy*; 32-33.

⁶¹ Ronald Beiner: *Dangerous Minds*

polgárok monitorozása kapcsán.⁶² Ez a monitorozás más veszélyeket rejt magában ha állami szervek követik el, és megint mást, ha a gazdasági aktorok. „Az aktuális felismerés, miszerint a hírszerző ügynökségek az Egyesült Államokban és az Egyesült Királyságban adatokat gyűjtenek a tömeges megfigyelési gyakorlatokból, mely elkerülhetetlenül adathalászatot is jelent a vétlen civilek irányából is, felújítja az ezekkel kapcsolatos vitákat.”⁶³ Ugyanakkor hasonló a helyzet a BigTech adathalászattal, valamint a közösségi média-hálózatok és keresőmotorok politikai véleményformáló és cenzúrázó szerepével. Fentiek alapján tehát látható, hogy a modern jogállamiság finoman szólva sem kiforrott és egyelőre nem is mondható sem koherensnek, sem pedig hosszútávú befektetésnek.

Az államfejlődés summájaként elmondhatjuk, hogy a világ többi részénél a Nyugati Civilizáció sokkal összetettebb államalakulatokat és társadalmakat volt képes felépíteni, ezen kívül pedig ez az egyetlen civilizáció jelenleg a Földön, mely képes volt arra, hogy a világon hegemoniára szert téve lényegében majdnem az összes többit az uralma alá hajtva kizárólagos geopolitikai jelentőségre tegyen szert. Arra is érdemes rámutatni, hogy bár a Hidegháború korára ez a hegemonia már megtört és a világ kétpólusú lett, majd pedig az ezredfordulóra már multipolárisává vált, melyben a Nyugat már csak katonailag a legerősebb, minden más vonatkozásban túlszárnyalták már, ennek ellenére a teljes világ továbbra is a nyugati életszínvonalra vágyik, és intézményrendszereiben is azt igyekszik lemásolni. Még a világ legtotaletáriusabb rendszerei is demokratikusnak mondják magukat, melyet egy elnök vezet – ez a nyugati trendeknek való megfelelést szolgálja, tehát továbbra is érezhető a Nyugat primátusa.

Esettanulmány: Válságkezelés Járványhelyzetben

Az a fenti igen hosszú fejlődéstörténetből is világosan látható, hogy a társadalmak igen összetett és bonyolult utat jártak be, mire elnyerték jelenlegi formájukat. Ez különösképpen igaz a Nyugati Civilizáció esetében, melynek sajátos fejlődési modellje mintául szolgál a világ többi

---

⁶² William W. Keller: *Democracy Betrayed; The Rise of the Surveillance Security State*

⁶³ Philip Tether: *Liberal Democracy*; 19.

része számára is. Ez a fejlődési modell képes volt arra is, hogy többé-kevésbé békét teremtsen a világon, melyre korábban jellemzően nem volt példa.

A kihívásoktól és nehézségektől mentes idők ugyanakkor nem kedveznek a társadalmi fejlődésnek – a liberális demokrácia, mely ma az uralkodó társadalomszervezési ideológia nyugaton, és ami szélsőséges individualizmusával a társadalmi kohéziót legalábbis erősen meggyengíti, de akár teljesen el is lehetetlenítheti, alapvetően békeidőben fejlődött ki, és komoly kihívásoknak korábban nem kellett ellenállnia (ez alól kivétel a 2015-ös migránsválság volt, melyből ugyanakkor az EU ideológiai kérdést csinált, ezért a problémakezelése is alapvetően ideológiai természetű volt, nem pedig pragmatikus, ezért nem érdemes a hatásmechanizmusát itt elemezni).

A COVID-19 járvány ezzel ellentétben mélyebb vizsgálatra tökéletesen alkalmas. Egy súlyosan fertőző járvány akkor válik potenciális fenyegetéssé, ha azt a kórokozó veszélyessége indokolja; bár az Ebola például rendkívül veszélyes a halálozási statisztikái pedig drasztikusan magasak, azonban gyenge terjedési arányszámai miatt az általa jelentett potenciális fenyegetés csekély – az influenza példa ennek ellenkezőjére; a terjedési mutatói és a virulenciája magas, ellenben az általa jelentett veszély elhanyagolható. Az új típusú (*Severe Acute Respiratory Syndrome Coronavirus – 2*) potenciális fenyegetését az jelentette, hogy a két tulajdonságot egyszerre birtokolta; terjedési mutatói háromszorosa-négyszerese volt az influenzáénak, a halálozási rátája pedig már az alapvírusnak is 5-10% körüli volt annak függvényében, hogy volt-e mód a szupportív kezelésre és az életfenntartó berendezések alkalmazására. Ez utóbbi azért lényeges kérdés, mert a válságkezelés egy járvány esetében két célkitűzés megvalósulása esetében mondható sikeresnek; egyrészt a mérsékelni kell a terjedés ütemét, másrészt pedig törekedni kell meggyógyítani azokat, akik már megbetegedtek. A két kitűzés együttes megvalósulásának kritikus határértékét az adja meg, mekkora kapacitással képes a beteget fogadni az egészségügyi ellátórendszer; ha a járvány túl gyorsan terjed, akkor a férőhelyek megtelnek, és ennek eredményeképpen olyanok is elhunynak, akik egyébként megmenthetőek lettek volna.

A rendelkezésre álló hely szűkössége miatt itt a korlátozó intézkedések és azok jogszabályi háttérének mélyebb kifejtésére nincs mód, de arra is sor került, és azok részletesen kifejtve elérhetőek egy tanulmányban a Jogelméleti Szemlében.⁶⁴ Azt is érdemes megemlíteni, hogy az ilyen vizsgálatra leginkább a járvány első hulláma az alkalmas, mivel a második és a harmadik hullámokra az országok számára nyilván jóval hosszabb reakcióidő állt

---

⁶⁴ Karácsony András – Hegedős Soma – Monostori Markus: Alkotmányosság és Járványveszély

rendelkezésre. Az első hullámra fókuszálva és a lényegre szorítkozva itt a következő összefoglalást tehetjük:

A járvány kezelése során egy jogállamban egy pozitív és egy negatív célnak egyszerre kellett megfelelni; a lehető leghatékonyabban kezelni kellett a válsághelyzetet, ugyanakkor ezt a katasztrófamenedzsmentet a fennálló alkotmányos keretek között kellett tartani, és azon nem lehetett túllépni. Ez utóbbi komoly kihívásokat jelentett az Unió több tagállamának, és ezeket az akadályokat különféle képpen oldották meg:

Németország az első hullámban alkotmányos akadályokba ütközött, mivel a szövetségi alkotmányt (*Grundgesetz*), mely nem demokratikus fejlődés eredménye, hanem a győztes szövetségesek által az NSZK-ra oktrojált szabályozás, nem úgy tervezték, hogy váratlan válsághelyzeteket lehessen vele megoldani, hanem úgy, hogy megakadályozza egy totális (tehát lényegét tekintve hatékony) rendszer kiépülését. Ennek megfelelően a rendkívüli állapotot a *Grundgesetz* az ellenséges invázióra szorította, más lehetséges válsághelyzetre nem gondolt, így a *Bundesrepublik* lényegében alkotmányos szempontból egy ülő kacska volt a *coronavirus* járvány számára. Merkel Kancellárasszony elegánsan el is utasította a központi megoldások bevezetését azzal a kecses megoldással, hogy nem kötelező ajánlásokat tett a tagállamoknak, melyeket azután azok vagy követtek, vagy nem. A problémát tehát a németek leginkább csak kerülgették.

Ausztriában Kurz Kancellár kemény kormányzati intézkedéseket vezetett be rendeleti úton, de mindezt tette úgy, hogy erre alkotmányos felhatalmazása nem volt. Ez a lépése eredményesebbé tette az osztrák védekezést a németnél, ugyanakkor sikere nagyban múlt azon, hogy az ellenzék és az alkotmányjogászok nem gördítettek elé akadályt azon az amúgy jogos alapon, hogy kormányrendeletek drasztikusan korlátoztak alkotmányos alapjogokat és garanciákat (ebben egyébként a német AB is igyekezett partnere lenni a kancellárnak, és minden alkotmányjogi panaszt elutasított, hogy a védekezést segítse).

A V4 tagállamok alkotmányos keretek között keresték a megoldást, és a viszonylag fejlett alkotmányaiknak és alaptörvényeiknek hála a védelmi intézkedéseik markánsak, egyszeresmind jogszerűek is voltak. A védekezésük ráadásul lényegében összehangolt volt; Magyarország, Szlovákia és Csehország szinte napra pontosan együtt vezetett be veszélyhelyzetet, és a meghozott intézkedések is egymással tökéletesen idő- és mértékarányosak voltak – Lengyelország is csak azért lógott ki a sorból, mert a választások révén a korlátozások csak részben voltak bevezethetőek, hogy a választásokat ne kelljen elhalasztani.

Csak példálózó jelleggel Magyarországon a fejlett Alaptörvény alapján gond nélkül be lehetett vezetni a rendkívüli jogrendet, és az Alaptörvény 53. cikk (3) rendelkezése felhatalmazza az Országgyűlést arra is, hosszabb időre hatályban tartsa azt, amennyiben a helyzet azt megkívánja. A Büntető Törvénykönyv is kiegészült a „járványügyi védekezés akadályozása” címmel, ami *sui generis* büntetőjogi diszpozíciószerűséggé emelte a karantén szabályok megsértését.⁶⁵ A rendkívüli jogrend során meghozott kormányzati intézkedéseket ráadásul az Országgyűlés is törvényi erővel⁶⁶ megerősítette, az Alkotmánybíróság normakontrolhoz fűződő joga pedig végig fennállt, így tehát komolyan vehető alkotmányos kifogás nem érhet a ház elejét.

Az eredményes védekezés hatására a járvány első hazai hulláma nyárra elmúlt, így június 18-án a veszélyhelyzetet megszüntették. Július 16-ig Magyarországon a járványstatisztikák alapján 4.279 megbetegedés volt ismert, melyből 595 fő hunyt el, 3.156 fő meggyógyult, az aktív esetek száma pedig továbbra is 528 fő volt. Ez 443 megbetegedést és 62 elhalálozást jelentett egymillió lakósra vetítve.⁶⁷

Ha a járványstatisztikákat a fenti napra nézve összesítjük, akkor azt tapasztaljuk, hogy a V4 nagyságrendekkel hatékonyabban védekezett, mint az Európai Unió domináns, nyugati államai:

Jól látható, hogy a V4 tagállamok átlagban 776 megbetegedést, és mindösszesen 36 elhalálozást szenvedtek el egymillió lakósra lebontva átlagban. Ezzel szemben az osztrákoknál a halálozási arányszám alacsonyabb volt például a megbetegedésekre vetítve, ellenben látható, hogy a terjedést sokkal kevésbé sikerült hatékonyan lelassítani, és ez még inkább igaz a németekre, akiknél ráadásul már a halálozási arányszám (4.5%) is egyezik a V4 átlagával. A franciák és az angolok ezzel ellentétben láthatólag nem tudták érdemben gátolni a járvány terjedését, és egészségügyi ellátórendszerük is túlterhelődött (ahogyan később például az olaszoké is), így halálozási arányaik is 15-17% körül alakultak, mely adatok ráadásul pontatlanok, mert nem a gyógyultak, hanem az összfertőzöttek számából kerültek kikalkulálásra – ha ezen a napon, július 16-án például Franciaországban a gyógyultak számát vetjük össze az elhunytakéval, akkor drasztikusan magasabb, 38% körüli halálozási rátát kapunk. Ez utóbbi természetesen nem a reális értéket mutatja, hanem azt bizonyítja, hogy a francia ellátórendszer összeomlott, és nem volt már kapacitása a nagyarányú tesztelésre, ezért „gyógyultnak” csak azok kerültek

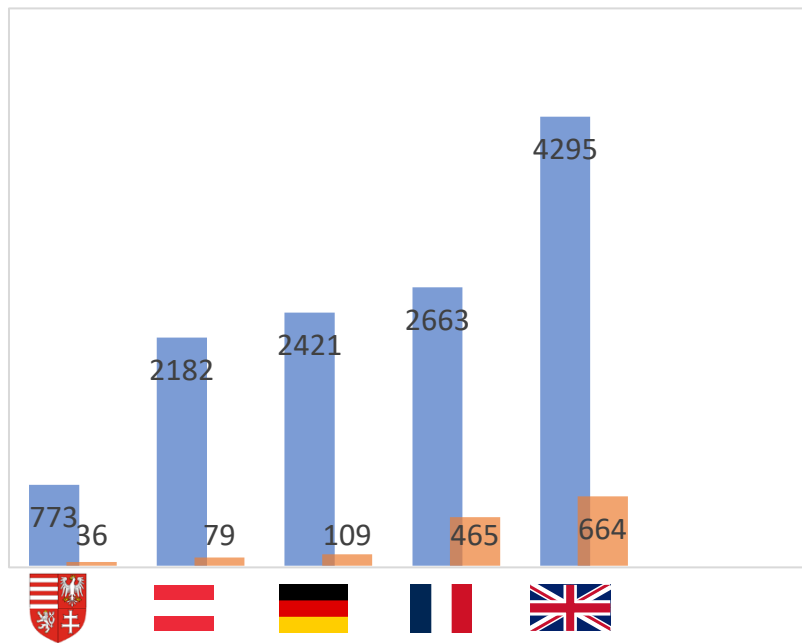
---

⁶⁵ 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről 322/A.§ (1)-(4)

⁶⁶ 2020. évi XII. törvény a koronavírus elleni védekezésről

⁶⁷ www.worldometers.info/coronavirus/

bekalkulálásra, akik ténylegesen kórházi ellátásban részesültek súlyos állapotuk miatt, a tünetmentes hordozók nem, így pedig a statisztika már megbízhatónak tűnik (a V4 szerint is a tapasztalat az volt, hogy a lélegeztetőgépre kerülő betegek egyharmadát még akkor sem sikerül megmenteni, ha a kapacitás rendelkezésre állt.

Fentiek okán a Visegrádi Szövetség tagállamai tehát egyrészt sikeresen védekeztek a járvány első hullámában, másrészt pedig védekezésük az alkotmányos kereteik között maradt (mely egyébként másodlagos szempont az emberélet védelme mögött, amit Ausztria is jól példáz). Ez azért is szép eredmény, mert az olyan előzetes becslések,

mint amilyen például a *Global Health Security Index*,⁶⁸ mely a világ országait egy potenciális járványhelyzetre való felkészültségük szerint osztályozta, minden V4 tagállamot „közepesen felkészült” kategóriába sorolt (aminél rosszabb értékelést a Nyugati Civilizáción belül senki sem kapott), ellenben a britek, a franciák, a svédek, Svájc, vagy az Egyesült Államok, mind „felkészült” kategóriába került, de a valóságban mind rosszabbul teljesítettek, tehát az ellátórendszer felkészültsége csak az érem egyik oldala – jó és hatékony kormányzat nélkül azonban nem elégséges.

Rá kell mutatni, hogy a COVID-19 járvány első hullámában a V4 tagállamok lényegében megegyező korlátozó és megelőző rendelkezéseket vezettek be, mint láttuk, gyakorlatilag egyszerre, a járványügyi mutatóik pedig népességarányosan tekintve szinte azonosak voltak. Mivel a második és harmadik hullámokban az intézkedések már sokkal kevésbé voltak összehangoltak, és a mutatók is másképpen alakultak, alappal vonhatunk le két következtetést:

1. Az első, hogy a védekezés módszerei és a fertőzési mutatók egyenes arányban álltak egymással, tehát egyszerűbben fogalmazva a hatékonyabb védekezés laposabb járványgörbét eredményezett – ez különféle politikai hátszándékokból a Nyugati Civilizáció

⁶⁸ www.ghsindex.org

társadalmában nem számított magától értetődőnek. Említhetőek itt mindenekelőtt a svédek, akiknek gyanúsán kedvezőek a halálozási adataik, amik ha hitelesek lennének, az lenne a furcsa következtetés, hogy abban az országban, amelyik a problémát a szőnyeg alá söpri, kevesebben halnak bele a járványba, mint ott, ahol azt komolyan veszik. A valóság azonban az, hogy a hatékony, következetes és megbízható védekezés képes a járványt kordában tartani.

2. A második, hogy a politika meghálálja a problémák megoldását a megkerülése helyett. Ennek nem kellene újdonságul szolgálnia, hiszen ezt a tanulságot a reprezentatív demokráciák már a fennállásuk óta tanítják, mégis, mintha mindig az újdonság erejével hatna. A járvány kapcsán azt láttuk, kifejezetten a V4 vonatkozásában, hogy a kapkodóbb és bizonytalankodóbb szlovák Matovic-kabinet (a tömeges teszteléssel, ami finoman szólva sem váltotta be a hozzá fűzött reményeket, illetve a Sputnik-V nagytételű megrendelésével, amit ugyanakkor még nem is engedélyezett Szlovákia sem használatra, ezért többszáz ezer dózis hiába állt belőle) belebukott a harmadik hullámba, míg a csehek Babits-kormányja is csak épphogy elkerülte az összeomlást. Ezzel ellentétben a markánsabban és higgadtabban gondolkodó lengyel kormány képes volt megtartani a pozícióját, míg Magyarország Kormányja rekordokat állított fel a védekezés hatékonyságának terén, és egyetlen percig sem fenyegette a bukás, látható tehát, hogy azok a kabinetek, amik a problémákat képesek hatékonyan megoldani, saját jól felfogott politikai érdekeiket, valamint a szélesebb értelemben vett közérdeket egyaránt kiszolgálják, tehát a társadalom és a hatalom szimbiózisban létezik, mely szimbiózis immanens logikája a közös cél elérésére való törekvés. Ennek legjobb példája a szomszédos Ausztria volt, ahol a Kurz-kabinet sikeresen védekezett az első hullámban olyan rendeleti kormányzás útján, melynek semmiféle alkotmányos felhatalmazása nem volt, tehát lényegében alapjogok kerültek korlátozásra kormányrendeletekkel, ami nyilvánvalóan alkotmányosértő (Magyarországon már ennél jóval kevesebbtől is elhullik az ellenzéki politikusok haja), ám a hatékonyság előtt a teljes politikai spektrum meghajolt Ausztriában, nagyvonalúan elnézve azt a kancellárnak, hogy az amúgy „jó” kormányzása jogellenes.

Végekövetkeztetés

Tökéletesen kirajzolódik tehát, hogy a társadalmak és államok esetében a főhatalom számára időről időre visszaköszön, hogy létezésének legfőbb és mindent megelőző célja s funkciója a közösség tagjainak védelme, mely feladat minden mást megelőz. Teljesen mindegy az, hogy természeti katasztrófa, belső veszély, vagy külső fenyegetés leselkedik-e éppen az emberek életére és testi épségére, a mindenkori hatalom minden másnál előbbre való felelőssége e veszélyeket semlegesíteni és a közösséget megvédelmezni. Szép dolog minden további alkotmányos érték és alapjogi garancia tiszteletben tartása, de ez még a békés és veszélytelen időkben sem mehet az emberéletek kárára. A Sorbonne alkotmányjogásza ezt a következőképpen fejezte ki (még a járvány előtt):

„A jogállamnak az önkényességet kell kizárnia, azonban merevsége nem akadályozhatja a közérdek védelmét. Ellenkező esetben azt kellene gondolnunk, hogy a jogállamiság csak alapjogi követelményekből áll.”⁶⁹

Mindez ráadásul rávilágít arra, hogy a jogállamnak is meg kell őriznie reakcióképességét, és gyorsan kell tudnia hatékony választ adni a felmerülő veszélyekre és kihívásokra – ellenkező esetben nem kormányzásról, csak a király új ruhájába öltöztetett dilettantizmusról van szó.

A Nyugati Civilizáció társadalmi és alkotmányos fejlődése a legösszetettebb mind közül. Mi jártuk be a leghosszabb és legkacskaringósabb utat, és nem is mind ugyanott lyukadtunk ki; tőlünk nyugatabbra a liberális demokrácia virágzik, míg az egykori keleti blokk inkább az illiberális demokrácia felé tolódik el, és e kettő között a markánsabb hatalom egy eklatáns különbség – míg tőlünk nyugatra a karizmatikus vezetés automatikusan beindítja a „*nyomokban populista-autoriter rendszert tartalmaz*” vészjelzést, és az ilyen vezetés *ipso facto* „fasiszta” megbélyegzést kap (amitől olybá tűnik, kifejezetten kívánatos a liberális demokráciában, hogy senki kompetens ne üljön a volán mögött), addig a keleti blokk társadalmi jelek szerint többre becsülik, ha egy kormányzat megdolgozik az adófizetők pénzéért, és (kívánatos) eredményeket is produkál. Hogy a liberális, vagy az illiberális demokráciáé-e a jövő, egyelőre nem tudjuk, itt nem is tisztünk megjósolni – ezt a meccset ugyanakkor vitán felül az utóbbi nyerte.

Magyarország – és jobbra az egész V4 – abban a kivételes helyzetben van, hogy egy egyensúlyi állapotot alkotott meg, melyben a reprezentatív demokrácia képes egyszerre megfelelni a nép elvárásainak (tehát valóban demokratikus) a jogrend követelményeinek, és a hatékonyság kívánalmának, tehát magyarán mondván sem nem kormányoz kifejezetten a közakarat ellenében, sem nem szorítja háttérbe populista céloktól vezérelve a közérdeket. Mindeközben

---

⁶⁹ Bertrand Mathieu: A Jog a Demokrácia Ellen; 66.

pedig képes az alkotmányosság, a demokrácia, valamint a nemzetközi jog támasztotta elvárások talaján is szilárdan megállni úgy, hogy nem fagy le a tehetetlenségtől egy életveszélyes szituációban sem.

Erre a bravúrra pedig a *coronavirus* járvány alatt sem az Egyesült Államok, sem az Európai Unió tagállamainak nagy többsége (de semmi esetre sem a lehangosabbak) nem volt képes...

Bibliográfia

- Assmann, Jan (2011): *Cultural Memory and Early Civilization* – Cambridge University Press
- Beiner, Ronald (2018): *Dangerous Minds* – University of Pennsylvania Press
- Bowden, Jonathan (2014): *Western Civilization Bites Back* – Counter-Currents Publishing Ltd., San Francisco, CA
- Brennan, Herbie (2007): *A halál; az élet nagy rejtélye* – Alexandra Kiadó, Pécs
- Comte, Auguste (1979): *A Pozitív Szellem* – Magyar Helikon
- Davies, Norman (1996): *Europe; a History* – Oxford University Press
- Diamond, Jared (2013): *A világ tegnapig; mit tanulhatunk a régi társadalmaktól?* – Typotex Kiadó, Budapest
- Dicey, Albert Venn (1923): *Introduction to the Study of the Law of the Constitution* – Macmillan, London
- Durkheim, Émile (1978): *A társadalmi tények magyarázatához* – Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- Dilthey, Wilhelm (1985): *Zur preussischen Geschichte* – Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen
- Gregg, Samuel (2019): *Reason, Faith & Struggle for Western Civilization* – Regnery Gateway, Washington DC.
- Hankiss Elemér (2006): *Félelmek és Szimbólumok; egy civilizációelmélet vázlatja* – Osiris Kiadó, Budapest

Hayek, Friedrich (2005); *A Road to Serfdom* – Institute of Economic Affairs

Hobbes, Thomas (1999) [1651]: *Leviatán* I-II. kötet – Kossuth Kiadó, Budapest

Huntington, Samuel. P. (2002) [1996]: *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order* – Free Press, London, UK

Huoranszki Ferenc (1992): A „modern” társadalmi szerződéselméletek problémái – Politikatudományi Szemle, 1992. I. szám

Karácsony András – Hegedős Soma – Monostori Markus (2020): Alkotmányosság és Járványveszély In.: *Jogelméleti Szemle*, 2020/4.

Keller, William W. (2017): *Democracy Betrayed; The Rise of the Surveillance Security State* – Open Road Integrated Media

Kondorosi Ferenc – Visegrády Antal (2011): *Európa: Az Állam- és Jogfejlődés Irányai* – HVG-ORAC Könyvkiadó, Budapest

Locke, John (1999) [1689]: *Második értekezés a polgári kormányzatról* – Polis Kiadó, Kolozsvár

Mathieu, Bertrand (2018): *A jog a demokrácia ellen* – Századvég Kiadó, Budapest

Morris, Ian (2011): *Why the West Rules for Now; the Patterns of History, and What They Reveal About Future* – Profile Books Ltd., London, UK

Perry, Marvin (2012): *Western Civilization*, – Cengage Learning Inc., Mason, OH

Platón (1989): *Az állam* – Gondolat Kiadó

Pokol Béla – Karácsony András: *Paradigmák erőterében*

Rousseau, Jean-Jacques (1997) [1762]: *A társadalmi szerződésről, avagy a politikai jog elvei* – Matúra Bölcsélet, PannonKlett Kiadó, Budapest

Russell, Bertrand (2004) [1938]: *A Hatalom; a Társadalom Újszerű Elemzése* – Typotex Kiadó, Budapest

Ryan, Christopher (2019): *Civilized to Death* – Avid Reader Press, New York, NY

Schmitt, Carl (1932): *Der Begriff des Politischen* – Duncker & Humblot, Berlin

Spengler, Oswald (2011) [1923]: *A Nyugat Alkonya* I-II; *A világtörténelem morfológiájának körvonalai* – Noran Libro, Budapest

Stark, Rodney (2014): *How the West Won; Neglected Story of the Triumph of Modernity* – ISI Books, Intercollegiate Studies Institute, Wilmington, DE

Tamás, András (2010): *A közigazgatási jog elmélete* – Szent István Társulat, Budapest

Tegze Gyula (1911): *A társadalom; a műveltség könyvtára* – Atheneum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, Budapest

Tether, Philip (2015): *Liberal Democracy* – Smashwords Edition

Varga Zs. András (2015): *Eszményből Bálvány? A Joguralom Dogmatikája* – Századvég Kiadó, Budapest